

AMINTIRILE SCRISE ȘI POVESTITE ALE LUI HENRI H. STAHL

Dana COSTIN

Institutul de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române
Nicolae Iorga Institute of History, Romanian Academy
Personal e-mail: dana.costin@yahoo.com

THE WRITTEN AND NARRATED MEMORIES OF HENRI H. STAHL

Abstract: This paper aims to address the written and narrated memories of Henri H. Stahl who left behind two memorial works: Memories and Thoughts from the Old School of “Sociological Monographs”, published in 1981, and the collection of interviews from 1985-1987, which appeared in 2000, under the title Monography as Utopia. Although they were conceived only a few years apart, the two forms of memoirs show some significant differences. In the following study, I will present the specifics of each of them, in order to later propose a brief comparative analysis of the two texts.

Keywords: Henri H. Stahl, memoirs, oral history, social history, monography, communism, sociological research, Dimitrie Gusti.

Citation suggestion: Costin, Dana. „Amintirile scrise și povestite ale lui Henri H. Stahl”. *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 91-96.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.11>.

Această lucrare este doar o schiță a unei teme vaste; este o primă încercare de a confrunta cele două tipuri de *ego-istorie* ale lui Henri H. Stahl. Amintirile scrise, pe de o parte, și interviurile de istorie orală, pe de cealaltă parte, reprezintă două încercări de a reconstrui istoria socială a Școlii Sociologice de la București, Stahl însuși fiind co-protagonistul acestor povestiri. Cele două lucrări au fost produse într-un interval de timp relativ scurt, de doar 4-6 ani, însă caracterul lor, tonul, intervalul de timp pe care le acoperă, precum și temele abordate sunt foarte diferite. Pe parcursul lucrării, voi încerca să contribui la elucidarea motivele pentru care aceste diferențe sunt atât de pronunțate. Unele diferențe țin de contextul istoric; de aici și decizia lui Stahl de a omite unele lucruri în amintirile scrise. Așa cum subliniază Alexandru Zub, istoria ca discurs este mereu „sub supravegherea statului, a politicului dar și a societății care îi impune adesea rezerve, tăceri, amnezii asumate. Conștient de situație, istoricul caută să-și obțină autonomia [...] în acord cu viziunea sa despre lume. Ego-istoria îl ajută să-și obiectiveze propria situație.”¹

Henri H. Stahl publică *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* în 1981, în ciuda restricțiilor impuse de regimul comunist. Sociologia fusese reabilitată în 1965, restricționată la începutul anilor 1970 și desființată din nou în 1977. În 1980, România a găzduit Congresul Internațional al Științelor Istorice; acesta însă nu a fost un semn de deschidere, ci un mijloc de propagandă care nu a avut însă efectul scontat.

La sfârșitul anilor 1970, Stahl și Traian Herseni au încercat să

scrie o istorie a sociologiei românești, dar au fost restricționați. Publicarea lucrării *Amintiri și gânduri* la o editură literară și într-o colecție memorialistică a fost o modalitate de a ocoli restricțiile. Nu știm cine a propus acest lucru, cert este însă faptul că Stahl era prieten bun cu redactorul ediției, Zigu Ornea, care era și directorul editurii.

Prin *Amintiri*, Stahl își propune să analizeze „critic un vast curent cultural, desfășurat în perioada celor două războaie mondiale”,² în încercarea de a aduce la lumină aspecte ale istoriei sociologiei românești din interbelic, „nu prin manifestările ei publice, ci prin viața sa intimă”.³ Este important de subliniat faptul că titlul integral al volumului apare abia pe pagina de gardă, pe copertă figurând titlul *Amintiri și gânduri*, care ducea cu gândul mai degrabă la un demers literar. De altfel, editura la care a fost publicat acest volum, Minerva, era o editură cu un profil mai degrabă literar; astfel, lucrarea intra în incidența altor reguli de control față de edituri cu profil ideologic.

În introducere, Stahl declară că *Amintiri și gânduri* nu a fost concepută cu scopul de a scrie o autobiografie; are un caracter autobiografic doar în măsura în care informațiile autobiografice sunt pertinente descrierii activității Școlii Sociologice de la București. Cu toate acestea însă, personajul central rămâne, totuși, Stahl, nu doar în calitatea sa de voce narativă a unui martor ocular, ci mai ales ca un analist al gândirii sociologice a lui Gusti. Stahl nu își povestește viața în amănunt, însă face un tablou autobiografic al formării

și transformării sale intelectuale. Constrâns fiind, însă, de autocenzura inevitabilă, Stahl omite elemente importante din experiența sa în amintirile scrise. În completarea acestei lucrări, Stahl nu s-a folosit doar de propriile amintiri. Așa cum el însuși mărturisește, a folosit corespondența proprie și a unor persoane apropiate lui; a folosit, de asemenea, memorii, rapoarte, fișe de cercetare și așa mai departe. „Voi folosi nu numai amintirile mele, ci și notele luate mai de mult, corespondența purtată cu unii și cu alții, tipăriturile și documentele pe care le-am putut păstra”.⁴ Așadar, produsul final al memoriilor scrise este rezultatul mai multor documente. Stahl s-a folosit de toate aceste elemente pentru a se asigura că relațiile sale sunt precise, atât din punct de vedere al conținutului, cât și din punct de vedere cronologic.

Amintirile scrise se opresc în 1948. Autorul explică alegerea făcută invocând principiul obiectivității: cu cât autorul e mai departe în timp de evenimentele relatate, cu atât acestea sunt mai cristalizate și mai bine conturate în memoria celui care le așterne pe hârtie. Anul 1948 a adus cu sine un nou context politic și legislativ ce continuă să aibă efecte și în prezent, afirmă Stahl, astfel încât acesta n-ar putea să prezinte o imagine echilibrată a celor întâmplate după 1948. În realitate, însă, decizia de a se opri cu firul amintirilor în 1948 a fost una strategică, această decizie făcând posibilă însăși publicarea volumului memorialistic. În plus, după 1948 sociologia nu a mai existat, astfel că nu mai avea rost să vorbească despre cele întâmplate după '48. Schimbarea legii educației lăsase pe drumuri profesorii de sociologie din universități, Stahl reușind cu mare greutate să găsească un post la Școala Superioară de Asistență Socială.

Amintiri și gânduri are o structură bine organizată atât din punct de vedere tematic, cât și din punct de vedere cronologic. Stahl pleacă de la relatarea despre campaniile monografice, merge până la perioada crizei monografiei și încheie cu perioada de după suspendarea Serviciului Social. Tonul este unul calm și constant, fără ieșiri emoționale, iar persoanele și evenimentele relatate sunt bine conturate cu o sumedenie de detalii. Un element foarte important în ecuația amintirilor scrise sau povestite este publicul căruia autorul sau povestitorul i se adresează. În cazul amintirilor scrise ale lui Stahl, publicul este abstract, acesta nu are o influență dinamică asupra firului narativ, discursul narativ apropiindu-se uneori de zona monologului interior. În acest sens, *Amintirile* sunt produsul unui proces meticolos de filtrare a informațiilor reținute importante și omiterea detaliilor reținute superflue sau incomode; apoi a urmat un proces de șlefuire al limbajului și al conceptelor.

De cealaltă parte, amintirile povestite cu patru ani mai târziu au un caracter dinamic. Publicul este interlocutorul lui Stahl, în persoana lui Zoltán Rostás. De fapt, *Monografia ca utopie* s-a născut din inițiativa tânărului Rostás. Acesta audiase conferințele din cadrul Congresului Științelor Istorice care a avut loc la București în 1980. La acest congres, el intrase în contact pentru prima dată cu tema istoriei orale. Astfel, el a început să folosească metoda interviului de istorie orală din pasiune științifică, în paralel cu munca sa de redactor

de revistă culturală, din dorința de a documenta categorii sociale marginalizate care nu lasă urme scrise. Așadar, a folosit interviul de istorie orală ca instrument al istoriei sociale a sociologiei românești. Apariția în 1981 a volumului *Amintiri și gânduri* i-a dat lui Rostás imboldul de a iniția o serie de interviuri lui Stahl. Cei doi se cunoșteau, de fapt, de la sfârșitul anilor 70, când Stahl era încă profesor consultant și conducător de doctorat.

Spre deosebire de *Amintiri și gânduri*, care e opera unui singur autor, interviurile de istorie orală sunt rezultatul a doi autori, deoarece, prin însăși natura sa, interviul de istorie orală este opera a două persoane: a povestitorului dar și a celui care ia interviul, iar dinamica firului discursiv e dată de însăși dinamica dialogului ce se instaurează între cei doi. Mai mult decât atât, o importanță deosebită o are **identitatea** celui care pune întrebările, iar elemente precum sexul, vârsta, rolul social sau profesia, contribuie fiecare în a determina tonusul conversației. Un alt element important îl reprezintă **motivul interviului**. În cazul de față, motivul pentru care Rostás i-a cerut lui Stahl să dea interviurile de istorie orală a fost acela de a crea o istorie alternativă a Școlii Sociologice de la București, intrând în amănuntele și contextul cercetărilor sociologice și a vieților monografiștilor. Așadar, nu o istorie bazată pe teorii și filiații de idei, ci bazată pe preceptele istoriei sociale, așa încât cei doi împărtășeau aceeași dorință, iar *Monografia ca utopie* a căpătat un ton de conversație între prieteni. Libertatea interioară care se degajă din interviuri se datorează și faptului că cei doi au căzut de-acord ca interviurile să fie publicate – conform mărturiei lui Rostás – atunci când ar fi fost asigurată integralitate apariției.

Din punct de vedere al structurii interne, *Monografia ca utopie* este formată din interviuri nestructurate. Acestea nu se desfășoară pe baza unui chestionar rigid și au aerul unor conversații, iar întrebările decurg firesc din dialogul purtat, *Monografia ca utopie* fiind, de fapt, o aprofundare a operei *Amintiri și gânduri*. În cele ce urmează, voi selecta câteva teme care apar în ambele „amintiri” și pe care le voi prezenta în paralel, încercând să subliniez elementele de asemănare, dar și ce anume face ca cele două lucrări memorialistice să difere atât de mult. Astfel, voi vorbi despre figura lui Carol II, despre perioada de criză a monografiei și evenimentele din jurul evenimentelor asociației „Criterion”, despre poziția lui Stahl față monografia gustiană și voi încheia cu un aspect mai uman al povestirilor lui Stahl: umorul și cercetarea de teren în echipă.

Figura lui Carol II în cele două „amintiri”

Una dintre diferențele cele mai pronunțate între cele două forme de memorii iese la iveală atunci când aruncăm o privire asupra figurii lui Carol II. În *Amintiri și gânduri*, Stahl folosește un ton dur și pe alocuri sarcastic pentru a descrie deciziile regelui Carol II în ce privește suspendarea Serviciului Social. Stahl își exprimă sarcastic admirația față de „eleganța cu care vodă Carol s-a descotorosit de propria lui Fundație, dezinvoltura cu care a făcut dovada că idealurile lui culturale

fuseseră totuși politice, astfel că, atunci când a socotit ca nu îi mai este de folos, le-a aruncat brutal peste bord, fără prealabil aviz, prin suspendare.”⁵

În volumul de interviuri, însă, Stahl vorbește despre latura umană a lui Carol II, referindu-se la perioada de dinaintea suspendării activității Fundației și a Serviciului Social. Acesta avea idei de politică culturală bine delimitate, pe linie haretistă și avea ambiția de a fi „un fel de Brâncoveanu al culturii românești. Păcat că omul avea mari defecte, că altfel era plin de calitate. Ciudată făptură. Foarte ciudată.”⁶ În Fundație, Carol II avea legături apropiate cu Gusti, Victor Ion Popa (despre care Stahl spune că era un fanatic al regelui) și cu Stahl însuși. Vodă, cum îl numește adesea Stahl, se implica personal în unele aspecte ale activității Fundației: „îmi aduc aminte, când lucram la Muzeul Satului, venea să vadă cum merg lucrurile. Și îi spuneam atunci: am vrea să ne întindem și în locul cutare, să așezăm casele cutare și cutare, însă este aici un gard și Dombrowschi – primarul, nu ne dă voie să-l dărâmăm. Vodă Carol a ridicat un picior, l-a pus pe gard și l-a trântit pe pământ. «Să-i spui că eu l-am dărâmat!»⁷ Mai mult, Carol II îi dădea recomandări precise lui Stahl cu cine să ia legătura și cu cine să nu discute atunci când mergea într-o localitate. Carol II avea o relație umană cu Gusti și Stahl și nu făcea uz de propriul prestigiu atunci când interacționa cu aceștia: „erai colaborator cu el, așa simțai.”⁸ Defectele lui, povestește Stahl, mergeau dincolo de sfera morală; avea și defecte fizice: „Avea accese declarate, de săptămâni întregi, de quasi dementă [...]. Nu se mai putea lucra cu el”. Personalitatea lui Carol II era definită de un „amestec de calitate cu defecte biologice.”⁹

Observăm o diferență destul de pronunțată între cele două „amintiri”. În amintirile scrise, Stahl se arată distant, nu vorbește despre relațiile sale interpersonale cu regele și se limitează la a-i aduce acuze. Însă, în memoriile povestite, Stahl se simte liber să vorbească despre latura umană a lui Carol II și despre interacțiunile sale cu acesta. Carol II continua să fie demn de reproșuri, însă unele acțiuni ale sale sunt puse mai degrabă pe seama defectelor sale de caracter.

Anii de criză ai monografiei și gruparea „Criterion”

Criza prin care a trecut cercetarea monografică la începutul anilor 1930 este relatată în mod diferit în cele două opere memorialistice. În amintirile scrise, Stahl prezintă situația dramatică a monografiștilor, însă omite să vorbească despre unul dintre cele mai importante fenomene culturale care a apărut în acel context: gruparea „Criterion”, din care a făcut parte și Stahl, lucru despre care vorbește însă pe larg în interviuri. Începând cu anul 1931 și până în 1934 (când Gusti a preluat conducerea activităților culturale ale „Fundației Culturale Principele Carol”) monografia a trecut printr-o perioadă de criză. Situația financiară a echipelor monografice a fost dintotdeauna precară: Institutul Social Român – din donații – asigura studenților cheltuielile de transport, găzduire și hrană, însă munca lor nu era remunerată. Odată ce aceștia absolveau studiile universitare, însă, situația lor – în plină criză economică – devenea incertă.

Sociologia oferea carieră doar unui număr foarte restrâns de absolvenți de sociologie în învățământul universitar. Majoritatea intrau în diferite profesii, ei devenind profesori, avocați sau funcționari. Pentru ca aceștia să se poată alătura echipelor monografice, Gusti se vedea nevoit să intervină personal pentru a obține concedii.¹⁰ Mai mult, bugetul pentru astfel de echipe era foarte mic: „deseori profesorul trebuind să contribuie cu jertfe din propria lui avere.”¹¹ În aceste condiții, mulți monografiști s-au împrăștiat: mulți colaboratori au părăsit, unii temporar, alții definitiv munca „monografică”, plecând la studii sau la alte ocupații în străinătate.¹² Situația a devenit atât de severă, încât, la 1934, doar un număr mic de monografiști a putut fi încadrat în Fundațiile Regale, deoarece majoritatea nu mai erau disponibili, astfel încât a trebuit să se facă apel „la o serie de tineri, încadrați în Fundație fără să fi făcut în prealabil parte din echipele monografice.”¹³

La toate aceste cauze de ordin extrinsec, se adaugă și cele de ordin intrinsec, mai precis, disidența din interiorul grupului de monografiști. Deși nu toți monografiștii erau într-un tot de acord cu gândirea sociologică a lui Gusti, majoritatea au continuat colaborarea cu acesta, în pofida diferențelor de opinie. Însă disidența legionară a patru membri ai Școlii Gusti a provocat o tulburare gravă în rândurile monografiștilor. Ion Ionică (cărui Stahl îi recunoștea calitățile intelectuale deosebite), Dumitru Amzăr, Ernest Bernea și Ion Samarineanu făcuseră parte din același grup de cercetare, ei fiind încredințați cu cercetarea vieții psihologice și culturale a satelor. Stahl se întreabă în *Amintiri și gânduri* care ar fi fost motivul real pentru care cei patru au devenit inamici declarați ai Școlii Gusti, după ce lucraseră de-a lungul timpului în mai multe campanii:

„un sentiment de nemulțumire față de grupul «bătrânilor» care, de fapt, conduceau monografiile? Un sentiment de frustrare datorat insuficienței lor luări în seamă? Se prea poate [...]. Întreg acest grup a trecut la «legiune», ostilitatea lor față de monografie fiind puternic colorată legionar. Grupul celor patru a fondat revista «Rânduiala», în paginile căreia Amzăr și Bernea au atacat școala monografică, mai întâi în mod subtil, iar mai apoi cu agresivitate. În cele din urmă, Stahl, Traian Herseni și Anton Golopenția au ripostat pe un ton asemănător într-o serie de articole. La toate acestea, Gusti asista cu tristețe: «de altfel, însuși profesorul Gusti era nu numai mâhnit, ci și indignat de aceste polemici».”¹⁴

Cum am văzut mai sus, în *Amintiri și gânduri*, Stahl vorbește despre circumstanțele care au dus la o criză a monografiei, dar ocolește subiectul „Criterion”. Acest subiect este abordat, însă, în *Monografia ca utopie*, lucru care scoate la lumină mai multe informații cu privire la acea perioadă de criză. În interviuri, Stahl explică în mod indirect motivul pentru care a evitat să vorbească despre „Criterion” în *Amintiri și gânduri*: „eu am făcut multă vreme parte din grupul care s-a numit «Criterion». Mi-am redactat memoriile în legătură cu «Criterion».”¹⁵ Când Rostás îl întreabă de ce nu a publicat încă aceste memorii, Stahl răspunde:

„nu cred că interesează în momentul de față. Cui îi convine să arăți pe față că Noica, Comarnescu, Mircea Eliade au fost legionari? Nu-i de sezon. Nu merge. Poate mai târziu”.¹⁶

La începutul anilor 1930, într-o situație tulbură, când mulți intelectuali erau în cumpănă, Petru Comarnescu, „priceput organizator de oameni și de treburi publice”, a avut ideea de a organiza „în chip de simpozion” dezbateri pe diferite teme de actualitate, la care participau „scriitori, filosofi, artiști, actori, muzicieni, dansatori, pictori, toți. Și se adunau. Și se făceau conferințe [...]”. Un simpozion despre Lenin, un simpozion despre Freud [...]. La Lenin, cel puțin, a fost bătaie [...]. La Freud la fel, scandal mare [...]. Și acolo am combătut și am spus că nu plătesc doi bani pe Freud, cu toată știința lui! Da, au fost discuții foarte violente, foarte puternice, mă rog, scandal mare”.¹⁷ Conferințele se țineau în aula Fundației Regale, în timp ce partea de socializare se desfășura la Cafeneaua Corso din Calea Victoriei.

La început, gruparea nu a avut o direcție ideologică, deși participanții aveau convingeri politice diferite. Cei ce participau la dezbateri o făceau în mod socratic, având libertatea de a-și expune ideile și discutând în contradictoriu cu ceilalți participanți pe tema „idolilor vremii”,¹⁸ însă acest lucru a durat doar câțiva ani

„până când, încetul cu încetul ai văzut cum unul câte unul devin legionari. Vizibil! [...] Constantin Noica... Ce avea el cu Legiunea, păcatele mele?! Un om al lui Dumnezeu, vorba aceea, este blând până la inocență. Ce avea Mircea Eliade cu treaba asta? Absolut nimica! Ce-avea chiar șeful «Criterionului», Comarnescu? Ce-avea el cu Legiunea? Nimic. Îi puteai întreba: domnule, de ce te-ai dus la Legiune?¹⁹ Ei, interesant, domnule, mergem și ne plimbăm seara, facem marșuri seara, tragem cu pașca... Asta era ceea ce-l putea interesa pe un Comarnescu?! Era – cum să spun eu – o demență socială, o epidemie, fără îndoială. Rând pe rând picau unul după altul..., până când, evident, s-a desființat toată această asociație, care era foarte interesantă.”²⁰

Criterion a plecat de la discuția liberă la fanatism. Mulți tineri intelectuali din București au participat la dezbaterile Criterionului: „o asociație de tineri, numai tineri, toți sub 30 de ani sau în jur de 30 de ani [...] Eu eram bătrânul. Aveam 31 de ani.”²¹ Însă, cu excepția lui Stahl și a lui Vulcănescu, „Școala Gusti nu s-a amestecat.”²²

Exemplul mai sus prezentat scoate la iveală un fenomen des întâlnit în ego-istorii, cel al omisiunii voluntare. Deși a prezentat amănunțit situația de criză prin care a trecut școala monografică la începutul anilor 1930, Stahl a omis să vorbească despre contextul cultural și ideologic de la acea vreme. Așa cum spune autorul *Amintirilor*, nu era de sezon să se vorbească de o asociație culturală care s-a transformat într-una ideologică. În interviuri, însă, Stahl îi vorbește deschis interlocutorului său despre evenimente, asociații sau personaje despre care nu se putea vorbi în mod publi

Relația lui Stahl cu sistemul sociologic gustian

Stahl a nutrit întotdeauna o admirație profundă pentru Dimitrie Gusti, însă cei doi nu împărtășeau aceleași idei atunci când venea vorba de sistemul de gândire gustian. În *Amintiri și gânduri*, Stahl îl descrie pe Gusti mai ales în ipostaza sa de lider al școlii monografice. Vorbește despre primul contact cu metoda de cercetare gustiană și despre motivul pentru care a decis să se alăture echipelor monografice: „Avea oare profesorul Gusti gândul să creeze [...] o școală românească de sociologie? M-a ispitit gândul că, încadrându-mă într-o astfel de echipă, puteam mai ușor rezolva problemele care mă frământau: unele priveau probleme de «sociologie juridică», altele însă de «istorie socială»”.²³ Stahl aduce și unele critici la adresa lui Gusti: „Gusti avea o neexplicabilă reticență față de publicarea rezultatelor noastre, pe care mereu dorea să le îmbunătățească [...] Gusti nu dorea decât opere finale, de sinteză, deplin gândite și până la capăt duse, ideal irealizabil”.²⁴

Deja la trei ani de la prima întâlnire cu Gusti, Stahl avea idei „schismatice”, cum le numește el, cu privire la sistemul științific gustian. Însă, fiind însărcinat de Gusti să conducă un curs-seminar în locul său, Stahl a predat studenților strict modelul gustian. Când prietenul său, Anton Golopenția, i-a făcut reproșuri cu privire la această disonanță, Stahl a răspuns pe un ton glumeț aducând exemplul lui Kant, care, într-un anumit moment al vieții sale, a predat doctrina filosofică oficială, considerând propriul sistem filosofic drept o chestiune privată. Stahl se ferea să discute pe marginea problemelor din sfera teoretică, rezumându-se la dezbateri pe teme de metodologie.

Gusti era la curent cu poziția lui Stahl, însă, spune el, acesta era înțelegător, îngăduindu-i unele abateri și erezii de la doctrina monografică gustiană, atâta timp cât acestea nu mergeau până la negarea publică a teoriei sistemului gustian al cadrelor și manifestărilor: „Am fost astfel «sociolog gustian», ca membru al echipei, dar «sociolog» și «istoric» pe cont propriu”.²⁵

Viziunea lui Stahl intra în coliziune cu cea a lui Gusti mai ales în două puncte: cadrul psihologic pe de o parte și cadrul istoric pe de altă parte. Nu era vorba de o nepotrivire metodologică, Stahl folosind în continuare aceste cadre în propria cercetare, ci o nepotrivire teoretică. Astfel, în ce privește cadrul psihologic, Stahl nu vede în același mod rolul voinței sociale în structura societății. Asemănător, cadrul istoric, așa cum îl gândise Gusti, avea lacune majore în viziunea sa.

Deși Stahl vorbește despre diferențele doctrinare dintre sine și Gusti în ambele lucrări, putem observa însă că o face în mod diferit. În *Amintiri și gânduri*, aceste diferențe sunt expuse în mod concis. În interpretarea lui Stahl, sistemul „cadrelor” și al „manifestărilor” erau, de fapt, un inventar al tuturor științelor sociale: „Acest mod personal de a interpreta problema cercetărilor interdisciplinare avea ulterior să se precizeze, stabilindu-se o demarcare precisă între concepția mea despre rosturile sociologiei și cea a profesorului Gusti.”²⁶

Monografia ca utopie aduce mai multe lămuriri cu privire la divergențele dintre Gusti și Stahl referitor la cercetarea

sociologică. Meritul lui Gusti a fost acela de a face cercetări pluridisciplinare, cu specialiști din diferite domenii. Cu toate că modul în care a gândit Gusti cercetarea sociologică, bazată pe „cadre” și manifestări” este unul util din punct de vedere tehnic și ca metodă de lucru, totuși, încercarea de a crea o monografie de sinteză era o utopie:²⁷ „Toți cei care au încercat să facă asemenea sinteze de monografii, urmând școala monografiei lui Gusti, după Gusti, au căzut în același păcat.”²⁸ În acest context, Stahl vorbește despre Monografia Nerejului ca despre un exercițiu de metodă.

Sociologul nu trebuie să aibă ambiția de a crea monografia unui sat, ci ar trebui să caute un răspuns la anumite probleme în mod specific, o analiză sociologică a unui anumit aspect al comunității studiate. Nici monografia sumară propusă de Golopenția nu era o soluție acceptabilă pentru Stahl, deoarece aceasta avea un caracter de reportaj și îi lipsea fundamentul științific. Deși recunoștea meritul metodei pluridisciplinarității promovate de Gusti, Stahl era de părere că soluția reală a unei cercetări științifice era mai degrabă interdisciplinaritatea. Gusti era de părere că sociologul trebuia să se ocupe de prezent, în timp ce trecutul trebuia cercetat de un istoric. Stahl se opune acestei viziuni. O cercetare sociologică e cu adevărat științifică doar în măsura în care reușește să scoată la iveală „sudura dintre trecut și prezent”, deoarece „prezentul are o serie întreagă de rămășițe ale trecutului, care nu sunt creații ale vieții actuale”. Stahl însă nu identifică cele două discipline, ci le alătură: „istoria e altceva, este esențialmente deosebită de sociologie [...], însă o concluzie sociologică nu se poate face decât din îmbinarea acestor două metode.”²⁹

Stahl combate validitatea principiilor monografiei de sinteză, însă el afirmă în repetate rânduri că sistemul sociologic bazat pe „cadre” și manifestări” este unul foarte util, el însuși continuând să-l folosească în propria cercetare. În pofida diferențelor de ordin teoretic, Stahl a continuat să colaboreze cu Dimitrie Gusti, el având pentru acesta un profund sentiment de respect și admirație.

Latura umană a cercetării sociologice

Stahl însă nu vorbește doar despre sisteme conceptuale, metode de cercetare sau dispute ideologice. Cele două „amintiri” scot la iveală și latura umană a lui Stahl. Astfel, un element des întâlnit în volumul de interviuri este umorul. În repetate rânduri, Rostás, consemnează în paranteze când interlocutorul său râde pe parcursul interviului în timp ce răspunde la o întrebare sau când firul conversației îl pune într-o stare de spirit mai veselă. Acest aspect îl găsim într-o oarecare măsură și în *Amintiri și gânduri*. Un exemplu în acest sens, relatat în ambele „amintiri”, este legat de ierarhia din cadrul școlii monografice, așa-zisii bătrâni ai monografiei și descendenții acestora. Încă din campania din Fundul Moldovei, Stahl a propus amicilor săi monografiști constituirea unui „consiliu al bătrânilor”, compus din patru veterani ai monografiei: Mircea Vulcănescu, D.C. Georgescu,

Xenia Costa-Foru și Stahl (mai târziu, grupul „bătrânilor” avea să se lărgească). Consiliul avea ca „totem” persoana profesorul Gusti, „persoana tabu, pe care totuși, în anumite prilejuri, îl puteam «critica», însă numai în ședințele de rit [...] când îl «mâncam de viu», operație la care prezența oricărui străin era strict interzisă”³⁰. Cei patru bătrâni se considerau „frați” și fiecare avea proprii fii și nepoți „în ordinea sosirii lor în muncile monografice, totul putând fi deci reprezentat grafic în forma unei «spîțe de neam»”.³¹

Acest aspect ludic al muncii în echipă este redat pe un ton vesel în ambele lucrări, însă în *Monografia ca utopie* acesta capătă un ton mai șagălnic. Prezența unui interlocutor face ca povestirea lui Stahl să fie mai plină de vervă: „Ăstia patru, la rândul lor, au avut oameni pe care i-au format. Și erau deci «descendenții» lor, pe care i-am organizat pe «spîțe de neam», în jucărie. Am o fotografie în care ne-am așezat în deal, așa: erau cei patru bătrâni sus în deal și pe urmă fiecare grup pe care-l conducea și pe care îl forma. Singur Brăiloiu era un bătrân «sterp» (râde), era un *outsider*, fără grup și fără nimic.”³²

Cele două forme de amintiri prezintă diferențe importante, iar elementele principale care produc aceste diferențe pot fi împărțite în două categorii. O primă categorie ține strict de forma pe care o au cele două opere: scrisă, respectiv orală. Elemente precum prezența sau absența unui public concret, prezența sau absența dialogului sau al principiului spontaneității au un impact major asupra dinamicii discursului, dar și asupra conținutului. Să luăm spre exemplu cazul omisiunilor. Autorul unei opere scrise este singurul care decide despre ce anume să vorbească și ce detalii să omită. În cazul interviului de istorie orală, așa cum am mai spus, avem doi autori, iar discursul este condus de cel care pune întrebările. Cel interviuat poate, desigur, să ocolească răspunsul, însă acest fapt în sine și modul prin care alege să evite să dea un răspuns clar, oferă cititorului informații foarte importante.

O a doua categorie ține de contextul socio-istoric. Pentru ca amintirile sale să fie publicate, Stahl a trebuit să se autocenzureze. Astfel se explică lipsa anumitor elemente în *Amintiri și gânduri*, cum ar fi, de exemplu, atitudinea sa față de conflictul dintre social-democrați și comuniști la care a fost martor încă din anii 20. Astfel, Stahl vorbește în opera scrisă despre adeziunea sa față de marxism, însă evită să amintească despre atitudinea sa anticomunistă. În conversațiile cu Rostás, însă, Stahl nu se simte constrâns să se autocenzureze. Mai mult, prezența unui interlocutor face ca discursul să capete o nuanță coloevială, dată de legătura dintre cei doi.

Cele două forme de „amintiri” aduc o contribuție inestimabilă la cunoașterea în profunzime a unui aspect important al istoriei sociologiei românești din interbelic, *Monografia ca utopie* reprezentând primul exercițiu de la noi din țară, într-o perioadă în care publicarea acestor interviuri ar fi fost imposibilă.

Note:

1. Alexandru Zub, *Discurs istoric și ego-istorie* (București: Editura Academiei, 2006), 14.
2. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor istorice”* (București: Editura Minerva, 1981), 7.
3. Ibid.
4. Ibid., 9.
5. Stahl, *Amintiri*, 398.
6. Rostas, *Monografia*, 108.
7. Ibid., 109.
8. Ibid.
9. Ibid.
10. Stahl, *Amintiri*, 210–211.
11. Ibid., 211.
12. Ibid.
13. Ibid., 213.
14. Ibid., 221.
15. Rostás, *Monografia*, 26.
16. Ibid.
17. Ibid., 22–23.
18. Ibid., 219.
19. Apartenența lui Comarnescu la Legiune nu este susținută de documente.
20. Rostas, *Monografia*, 24.
21. Ibid., 221.
22. Ibid., 224.
23. Stahl, *Amintiri*, 22.
24. Ibid., 40.
25. Ibid., 60.
26. Ibid., 26.
27. Rostás, *Monografia*, 74.
28. Ibid.
29. Ibid., 76.
30. Stahl, *Amintiri*, 132.
31. Ibid.
32. Rostás, *Monografia*, 83.

Bibliography:

- Abrams, Philip. *Historical Sociology*. Ithaca: Cornell University Press, 1982.
- Burke, Peter. *History and Social Theory*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Costin, Dana. “Istoria socială implicită în cercetarea sociologică de la Drăguș” [The Implicit Social History in the Monographic Writings of Drăguș]. *Transilvania*, no. 2–3 (2020): 59–63.
- Filipescu, Iancu. “Caracteristici ale vechilor structuri sociale. O abordare sociologico-istorică” [Characteristics of Old Social Structures: A Sociological–Historical Approach]. *Revista de istorie*, no. 2 (1987).
- Fulga, Ligia. “Discursul afectiv și memoria colectivă a Drăgușului privind cercetările lui Dimitrie Gusti după 70 de ani (2000–2001)” [Sensitive Discourse and Collective Memory of Drăguș Village Concerning Dimitrie Gusti’s Research after 70 Years (2000–2001)]. *Transilvania*, no. 2–3 (2020): 92–100.
- Goldthorpe, John H. “The Use of History in Sociology: Reflections on Some Recent Tendencies.” *The British Journal of Sociology* 42 (1991): 211–230.
- Popkin, Jeremy D. “Historians on the autobiographical Frontier.” *The American Historical Review* 104, no. 3 (1999).
- Popkin, Jeremy D. “Coordinated Lives: Between Autobiography and Scholarship.” *Biography* 24, no. 4 (2001).
- Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl (1985–1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Henri H. Stahl (1985–1987)]. Bucharest: Paideia, 2000.
- Stahl, Henri, H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor istorice”* [Memories and thoughts from the old school of “historical monographs”]. Bucharest: Editura Minerva, 1981.
- Stahl, Henri, H. *Eseuri critice despre cultura populară românească* [Critical essays on Romanian popular culture]. Bucharest: Minerva, 1983.
- Zub, Alexandru. *Discurs istoric și ego-istorie* [Historical discourse and ego-history]. Bucharest: Editura Academiei, 2006.